

Svetlana ACONEA

SOARTA INTELECTUALITĂȚII ROMÂNE DIN BASARABIA DUPĂ ANEXAREA LA URSS

Nu există ceva mai rău pentru muritori decât pribegia.

Homer

Pentru români, anul 1940 a fost cel mai dramatic din istoria contemporană. Între 28 iunie-3 iulie, Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța au fost răpite de la țară prin forța armelor și anexate Uniunii Sovietice. Armata română, silită să evacueze într-un termen inadmisibil de scurt aceste pământuri strămoșești, cunoaște umilință fără precedent.

Ignorând convențiile și tratatele semnate în perioada interbelică, U.R.S.S. își propune o politică agresivă de intimidare și cuceriri. După ce invadează Polonia, atacă Finlanda și cucerește Țările Baltice, Uniunea Sovietică găsește, în iunie 1940, momentul potrivit pentru a invadea aceste teritorii românești.

Imediat după ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei, regimul sovietic a dezlănțuit teroarea, deportările și maltrătarile ca mijloc de intimidare, înfricoșare a populației și de zdrobire a oricăror încercări de a opune rezistență. Teroarea, deportările au constituit pilonul politicii de stat sovietice. Partidul comunist a instaurat în Basarabia și nordul Bucovinei un regim bazat pe principiile luptei de clasă, dictaturii proletariatului, lichidării oricărei opoziții. Consecință a anexării teritoriilor românești a fost și exodul de populație, reprezentat prin zeci de mii de refugiați din Basarabia și Bucovina. Toată lumea a suferit, toată populația a trecut prin această moară diabolică. Dar au fost câteva categorii de populație și pături sociale care au fost distruse complet. Printre aceste categorii se află și intelectualitatea, care era considerată drept obstacol în calea expansiunii sovietice. Intelectualitatea basarabeană a fost decapitată. Comuniștii se temeau de acest grup social, deoarece aceștia nu puteau fi mințiți, intimidați și transformați în robi: ei opuneau rezistență, plăteau cu sîngele lor libertatea poporului. Altfel nu putea fi, sovieticii înțelegeau foarte bine că această pătură socială, care își dădea bine seama de consecințele sovietizării Basarabiei, nu ar fi permis acest lucru niciodată.

Chiar din primele zile după anexare, peste 10 mii de învățători, juriști, medici, funcționari au fost nevoiți să-și părăsească casele, plecînd în România și în alte țări vecine. În zilele de 28, 29, 30 iunie gările Bender,

Chișinău, Ismail, Akkerman, Reni, Bălți, Ungheni erau pline cu refugiați basarabeni. Majoritatea au scăpat cu viață, dar mulți intelectuali au rămas în Basarabia, fiind apoi arestați și împușcați. Orice expresie a sentimentului național român era pedepsită: chiar și simpla pronunțare a cuvintelor „român” și „românesc” însemna pentru fiecare moldovean un delict grav, soldat în cel mai fericit caz cu marginalizarea. Aparatul represiv, după cum am mai menționat, activa chiar din 28 iunie. La Chișinău, Orhei, Bălți, ostașii sovietici arestau pe foștii funcționari de stat, învățători, juriști, medici, tehnicieni etc. și-i predau NKVD-iștilor. Conform deciziei CC al PC(b) din toată Uniunea, toți acei care au „colaborat” cu administrația română pe teritoriul Basarabiei și nordului Bucovinei urmau să fie arestați imediat. În acest număr au fost primarii comunelor, șefii de post, jandarmii, poliștii, învățătorii, medicii, aproape toată intelectualitatea. Mulți au fost judecați.

Una din multiplele forme de teroare dezlănțuite împotriva populației pașnice a fost asasinarea, care se aplica fără vreo învinuire întemeiată, fără judecată. Sentința era aprobată din timp de către organele NKVD-iste. Oamenii erau arestați, superficial anchetați, apoi coboriți în beciuri și împușcați în ceață. Întreaga „operație” dura doar câteva ore. În fiecare oraș al Basarabiei erau agenți de spionaj sovietic. S-au găsit cadavre cu urme de tortură: arsuri, fracturi și alte semne de violență. S-au găsit trupuri umane îngropate cu capul în jos și legați de mâini și de picioare, uneori chiar cu sîrmă ghimpată. Întreg pămîntul Basarabiei a fost semănat cu mii de cadavre ale românilor care își țineau legea și sufletul nevîndute. Astfel, au fost supuși torturilor NKVD-iste elevii școlii pedagogice din Orhei, în 1941. Profesoara de filosofie Maria Manjaru și elevul Dumitru Avramoglu au redactat un manifest, pe care l-au afișat pe ușa școlii. Pentru lozincile „Jos Stalin”, „Jos bolșevicii”, au fost arestați 40 de tineri și profesoara. Cei care împliniseră 18 ani au fost condamnați la moarte, ceilalți la muncă silnică pe 25 ani. Sentințele care prevedeau pedeapsa capitală în 1940-1941 erau executate în orașele Tiraspol, Odesa, Bălți, Chișinău și Soroca. Pînă în prezent nu s-au stabilit cu exactitate toate locurile înhumărilor. Cu ajutorul locuitorilor mai în vîrstă, s-au stabilit două astfel de locuri: teritoriul așa-zisei cetăți a lui Suvorov din Tiraspol și teritoriul de

pe strada Grenoble din Chișinău.

Au fost reprimați și mulți oameni de cultură. Orchestra simfonică din Basarabia, care s-a întors după 28 iunie 1940 din turneu de la București, a fost arestată. Toți muzicienii au fost împușcați pe teritoriul morii din Orhei. Până în prezent nu se știe de ce s-a procedat atât de barbar cu membrii acestei orchestre naționale.

Nu mai puțin tragică a fost soarta intelectualilor care au fost nevoiți să se refugieze, sperând să scape de urgiile stalinismului.

Panteleimon Halippa, originar din satul Cubolta, județul Soroca, și-a adus contribuția la întemeierea publicației periodice „Cuvînt Moldovenesc”, alături de N. Alexandri, la întemeierea Partidului Național Moldovenesc, și a îndeplinit funcția de secretar al partidului. Pan. Halippa a fondat Universitatea Populară din Chișinău (1917), al cărei consiliu l-a condus; a organizat Conservatorul moldovenesc din capitala basarabeană; a întemeiat Societatea de editură și librărie „Luceafărul” din Chișinău și *Societatea Scriitorilor și publiciștilor basarabeni* (24 martie 1940). După dizolvarea Sfatului Țării, este ales deputat în Parlamentul României (1918-1934). A fost ministru al Basarabiei în anii 1919-1920. A exercitat funcțiile de ministru al lucrărilor publice și ministru al sănătății în mai multe guverne. El ne-a lăsat o bogată moștenire literară: peste 280 poezii și traduceri poetice, schițe, memorii etc., însă represiviunile politice nu l-au ocolit. În 1950 este arestat și închis pentru 2 ani la închisoarea Sighet, în 1952 fiind predat Uniunii Sovietice și adus sub escortă la baștină. Tribunalul Militar Sovietic îl condamnă la 25 ani de muncă silnică în Siberia, învinuindu-l că a fost „trădător al Țării Sovietelor”. După 3 ani de lagăre siberiene, fiind amnistiat, se întoarce în România, unde este băgat încă pentru 2 ani la închisoarea Gherla. Vitregiile sorții totuși nu-s în stare să-i zdruncine temeliiile. „Norocul meu a fost că Stalin a murit și eu am fost readus în țară, după 3 ani de muncă grea, dar foarte utilă pentru deținuți, căci am condus în exilul meu serviciul sanitar din 11 lagăre, curățindu-le de murdărie, infecții și insecte, organizînd ore de petreceri intelectuale, citiri comune, coruri, redactarea gazetei de perete, adunarea de folclor și altele”.

Marele patriot al neamului, Pan. Halippa, s-a stins din viață la 30 aprilie 1979, la vârsta de 96 de ani.

Ion Inculeț – din păcate nu există studii monografice despre acest abil politician, al cărui sfârșit poate explica multe aspecte ale vieții Basarabiei. El a fost membru și președinte al Sfatului Țării, a adus un aport substanțial la Unirea Basarabiei cu România. Când au început să se apropie de hotarele țării mari primejdii, care erau gata

s-o înghită cu totul, n-a mai manifestat curajul de a înfrunta viața, ci, la 1940, când el prevedea cutremurul ce avea să cuprindă nu numai România și Basarabia, ci întreg pămîntul, a plecat de pe aceste meleaguri, luînd otravă. În preseara acestui act de curaj al său, îi spunea, la o plimbare obișnuită prin oraș, prietenului său Gherman Pântea (care a fost ulterior primar general, timp de 3 ani, al Odesei ocupate de armata română): „Dragă Ghermane, dacă rușii vor trece spre noi Nistrul, cei dintîi pe care îi vor împușca sau spînzura vom fi noi, care am avut de la ei însărcinări peste care am călcat cu nepăsare”.

O soartă mai puțin zbuciumată a avut alt membru al Sfatului Țării – Dumitru Groapă, care a fost capturat de bolșevici în iulie 1940, dar a scăpat de Gulag și masacu. El a avut imprudența să rămînă în Basarabia după 1940. La mai puțin de o lună de ocupare, e arestat de autoritățile sovietice. La 19 iulie 1940, este internat într-un lagăr de prizonieri din orașul Kotovsk (Ucraina, RASSM). În același lagăr de prizonieri era deținută și soția sa, Lidia, fiica Taisia și fiul Anatolie. Nu se cunoaște cum a reușit, însă, după aproape un an de captivitate, autoritățile sovietice i-au permis lui D. Groapă și familiei sale să se repatrieze în România. La mijloc a fost, probabil, faptul că D. Groapă nu figura printre cei 86 de deputați care votaseră Unirea, dar la insistența părții române în comisia de control româno-rusă, creată în scopul soluționării diferitelor cereri ale basarabenilor, în primul rînd cele de repatriere în România. Astfel, ca prin minune, D. Groapă scapă de masacu bolșevic, acesta fiind cel mai fericit caz al unui deputat din Sfatul Țării, rămas în Basarabia și capturat de bolșevici.

Gheorghe Mare – originar din Slobozia Mare, raionul Cahul, deputat în Sfatul Țării, a fost printre cei 86 care au votat Unirea. De 3 ori a fost ales în Parlamentul României, de cîteva ori în județ. În 1937-1939 deține funcția de primar al comunei Slobozia Mare, avînd o fructuoasă activitate. Îl preocupau diverse probleme: învățămîntul, cultele, drumurile, nevoile și doleanțele sătenilor.

După cedarea Basarabiei, în 1940, Gheorghe Mare nu pleacă din țară, după cum au făcut mulți alți funcționari. El este arestat de securiști, însă un cunoscut căpitan îl eliberează din închisoarea de la Reni și îl ajută să treacă Prutul împreună cu cei doi fii ai săi. Dar nici în Țară destinul nu i-a suris. În 1945 a fost colonizat în Banat. De aici, în 1952, este deportat în Bărăganul de răsărit. La adînci batrîneți, a părăsit locul de trai forțat și s-a aciuat la Galați. Fiind întrebat de ce a venit aici, a răspuns: „Vreau să trec Prutul și să mor acasă...”. Nu

întîmplător toate scrisorile, de oriunde le trimitea, se sfîrșeau cu cuvintele „Iubiți-vă neamul și patria”.

Gheorghe Mare a decedat la 30 martie 1962, departe de plaiul natal, departe de strămoși.

Personalitate marcanta din această perioadă a fost și Andrei Ciurunga, poet, ale cărui poezii nu erau numai versuri de rezistență, ci și de supraviețuire, în condițiile extrem de grele de la Canal, atît pentru autorul lor, cît și pentru cei care credeau în puterea cuvîntului.

În 1936 apare la Cahul placheta de versuri *Melancolie*, semnată Robert Cahuleanul, nume pe care îl adoptă poetul din profundă simțire romînească și din dragoste față de orașul natal.

În ultimul an de liceu apare broșura *În zodia cumpenei*.

În 1940-1941 – este învățător în satul Tartaul de Salcie, județul Cahul.

1943-1944 – colaborează, la Chișinău, la revistele „Raza”, „Basarabia” și „Basarabia literară”.

În 1943-1944 apar volumele *Poemele dezrobirii și Cîntece de dor și de război*. După reinstaurarea regimului comunist în Basarabia, în 1944, Andrei Ciurunga e nevoit să se refugieze în orașul Brăila, România. Aici colaborează la ziarul „Expresul”. În 1945, în *Expresul*, apare un articol net anticomunist: „Sunt prezent aici (adică la „Expresul”) pentru că ideologia partidului național-liberal se opune altor ideologii colorate, pe lîngă care am trecut întotdeauna cu fereala cu care ocolești un perete proaspăt vopsit, pentru a nu-ți mînji hainele. Sunt aici pentru că nu pot concepe viața de stat fără dreptate socială, fără libertate individuală și fără proprietate particulară, sau, cu un cuvînt, fără condiții sociale ale existenței acestei țări”. După publicarea acestui articol, în Brăila are loc un miting promonarhist. Andrei Ciurunga fiind considerat autorul moral al întregii manifestații, prin articolul său, este arestat și petrece aici 29 de zile la închisoarea din Brăila. După eliberare este angajat în redacția ziarului de informații „Ancheta”.

În 1946, organizația județeană de partid îi propune să-și schimbe numele, invocînd motivul că orașul Cahul nu aparține României ci U.R.S.S., deci numele de Robert Cahuleanul nu mai este potrivit pentru un scriitor român. Poetul împrumută dintr-o carte de telefoane a orașului Brașov numele de Andrei Ciuruga, căruia i se adaugă un *n*, astfel Andrei Ciurunga rămîne a fi numele poetului începînd cu 1946 și pentru tot restul vieții.

1947 – editează la ziarul „Făclia”, fără știrea cenzurii, culegerea de versuri *Çîdă de dincoace*, în 32 de exemplare. Această broșură îi va schimba cursul vieții.

1948 – ziarul „Ancheta” a fost suprimat. În anii

următori Andrei Ciurunga a colaborat la „Înainte”, ziarul oficial al Partidului Comunist.

În 1950, 2 februarie, a fost arestat din cauza broșurii *Çîdă de dincoace*, care a fost publicată clandestin în Brăila. Însă placheta nu poate fi găsită, poetul numește vreo 30 de persoane, care chipurile au primit în dar culegerea de versuri. Însă cei de pe listă s-au dovedit a fi decedați sau plecați peste hotarele țării. Astfel obiectul anchetei a rămas volumul *Cîntece de dor și de război*, apărut în 1944 la Chișinău. Andrei Ciurunga așteaptă punerea pe rol a procesului în închisoarea Jilava. În septembrie este condamnat pentru crimă împotriva păcii la 4 ani de muncă silnică, pedeapsă pe care î ispășește în mai toate coloniile Canalului „Dunărea-Marea Neagră”.

În lucrarea *Memorii optimiste*, poetul descrie închisoarea pentru deținuții politici Jilava. „Fortul-13” Jilava a făcut parte din Centura de fortificații a capitalei, începută în secolul trecut de un inginer belgian. Nefolosită vreodată pentru scopul său inițial, această construcție subterană a fost transformată în închisoare, cea mai cumplită ca așezare și condiții de viață, și preluată ca atare de regimul de după 23 august 1944. Însăși denumirea acestei grozăvenii subpămîntene îi arată caracteristica principală: o umezeală permanent îmbiba pereții celulelor, ca să nu mai spunem că, în cîte o carceră de beton fără nici o fereastră, numită „neagră”, erau băgați goi-goluți deținuții recalcitranți, iar pe jos se turnau cîteva găleți de apă spre a completa opera distructivă a zidurilor de pe care se scurgeau șiroaiele permanente. Aici, la Jilava, deținuții politici erau ținuți în celule separate, numite impropriu „camere”, a cîte 50-60 într-o încăpere în care, în mod normal, ar fi încăput 10 sau 15 persoane. Paturi nu existau, se dormea pe priciuri etajate din lemn, cu cîte-o rogojină în loc de saltea și-o zdreanță de pătură pentru învelit. Aglomerația era atît de mare, încît ultimii veniți dormeau pe ciment. Pe măsură ce alți deținuți erau scoși din celulă, cei de jos avansau în ordinea sosirii, dinspre locul cel mai nenorocit, adică spațiul de lîngă „tun” (hîrdăul în care ne făceam necesitățile) spre fereastră.

Deținuții mai vechi mă fereceau că am picat vara, iarna la Jilava însemnînd moarte curată. În schimb zăpușeala din celulă ne obliga să stăm goi pînă la brîu. Nu vă mai spun cît era de „bine” la ora mesei cu cele 50 de gamele fierbinți, care transformau camera într-o adevarată etuvă... Uneori, cîte doi dintre deținuții mai tineri luau o pătură și, ridicăți în picioare pe prici, se străduiau să mai miște aerul celulei, dar și adierea stîrnită de pături frigea, și atunci îi rugam să stea liniștiți. Deținuții politici erau ținuți în camere separate, fără dreptul de a comunica între ei. La plimbare în schimb, erau scoase toate celulele în același timp în semicercul din reduit.

Atunci ne puteam vedea și schimba câteva cuvinte cu cunoscuții din celelalte încăperi. Dintre cunoscuți îi aveam pe poetul Sergiu Matei Mica și gazetarul preot Sergiu Rosea, ambii au fost la redacția din Chișinău...

Apoi au urmat coloniile Canalului „Dunărea-Marea Neagră”. Autorul moral al canalului a fost I.V. Stalin. Andrei Ciurunga numește aceste colonii – așezări de tortură. Munca era foarte grea. Săpau diguri, pământul era tare, pe alocuri pietros.

Andrei Ciurunga a descris un moment cu adevărat cutremurător, petrecut într-o dimineață în unul din sectoarele de construcție a canalului:

„Cînd un excavator care lucra alături a intrat într-un cimitir, scormonind cu bărbia mormintele vechi de zeci, poate de sute de ani, chemați în ultima clipă, oamenii satului, și mai cu seamă femeile, n-au avut timp să-și dezgroape morții și să-i mute pe alte meleaguri liniștite. Atunci am văzut o scenă de apocalips: gura excavatorului, rupînd din morminte și ridicînd în înaltul cerului rămășițe de îm, pentru a le amesteca cu pământul, apoi încărcate în vagoane și duse spre Mare. La cîțiva metri de excavator, un preot, chemat și el în grabă, stropea de zor cuva monstrului de metal, în timp ce femeile boceau smulgîndu-și părul din cap. A fost ceva groaznic, și totuși, profanarea acelor morminte s-a petrecut în realitate, în vara anului 1952, pe șantierul numit Tasaul al Canalului Dunăre-Marea Neagră”...

13 mai 1954 – Andrei Ciurunga este eliberat, cu 1 întârziere de 100 de zile de la expirarea termenului de detenție.

1954-1958. Lipsit de dreptul de semnătură, Andrei Ciurunga publică poeme în revistele „Rebus” și „Urzica”, sub diferite pseudonime: Radu Calomfir, Matei Scutaru, Nicu E. Grădinaru etc.

În noiembrie anului 1958 este arestat, după ce, în urma unei descinderi la domiciliul prietenului său Nicolae Mărășescu, a fost găsit un caiet în care acesta trecuse câteva zeci de poezii protestatate cu numele autorilor Radu Gyr și Nichifor Crainic, unde figurau și poemele lui Andrei Ciurunga scrise în anii de silnicie de la Canal. În anul 1959 Tribunalul militar din București îl condamnă la 18 ani de muncă silnică pentru „crimă împotriva ordinii sociale”, ca urmare în anul 1964, în urma unui decret de amnistie, poetul este eliberat, executînd doar 6 ani din cei 18 la cîți a fost condamnat.

În 1966, după 16 ani de tăcere sau de apariții sub diferite pseudonime, îi apare prima poezie sub semnătura proprie – decaștihul *România*. În anul 1967 este reprimat în Uniunea Scriitorilor.

1968 – la Editura pentru Literatură apare primul volum legal în România, intitulat *Decastihuri*.

În 1989 cad regimul comunist român și cel sovietic.

Însă Andrei Ciurunga nu mai vizitează niciodată Cahulul natal. Refuză invitația de a participa la una din aniversările orașului, invocînd motive de sănătate.

1990-1993 – va desfășura o intensă activitate editorială, încercînd să recupereze timpul pierdut în gulagul românesc. Înmănunchează amintirile din închisori în volumul *Memorii optimiste*.

La data de 7 august 2004, poetul zboară către Veșnicii, lăsînd în urma sa 1 viață și 1 operă închinată iubirii de țară și neam. Creația sa va rămîne 1 pagină remarcabilă în poezia de pe ambele maluri ale Prutului.

Intelectualitatea basarabeană a încercat chinurile purgatoriului comunist. Unii, un pic mai norocoși, au reușit în cele din urmă să se salveze, alții și-au plătit cu viața trecutul glorios, rămînînd să zacă în gropi comune, în morminte necunoscute... Mulți intelectuali basarabeni refugiați în România au avut 1 soartă tragică: erau vînați, trimiși peste Prut, iar de acolo – în Siberia, „ca trădători ai țării sovietice”, deși nu fuseseră cetățeni ai ei niciodată.

În cadrul imperiului țarist, intelectualitatea basarabeană era reprezentată de un număr mic de persoane. În provincia Basarabia din 1918, din 100 bărbați știau carte 9-10, iar la 100 de femei numai una, acest fapt le favoriza ocupanților ruși promovarea scopurilor politice. Prima generație a intelectualității basarabene se va forma în perioada interbelică, cînd Basarabia se afla în componența României Mari, însă după reanexarea acesteia, în 1940, la U.R.S.S., în urma represiunilor și deportărilor această pătură socială a fost distrusă. Consecințele au fost dramatice și au lăsat 1 amprentă negativă asupra evoluției culturii, științei și învățămîntului din Moldova postbelică. Prin distrugerea intelectualității, s-a rupt continuitatea spirituală a Basarabiei, a dispărut o Basarabie viitoare.

Bibliografie

- Ion Șișcanu, *Raptul Basarabiei la 1940*.
Anton Moraru, *Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria, 1812-1893*.
Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, ed. Universitas, Chișinău, 1993.
Andrei Ciurunga, *Memorii optimiste. Colecția Biblioteca Memoriei*.
Andrei Ciurunga, *Lacrimi pentru Basarabia 1940-1995*, ed. Cucuteni, 1995.
Alexandru Manoil, *Cahul la răscruci de vremuri*, Cahul, 2008.